

UDC 821.584.6

THE IMAGE OF LHASA IN TIBETAN MODERN PROSE (ACCORDING TO THE STORY “RELEASED SHEEP” BY TSERING NORBU)

O. Ohnieva

PhD (History), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

gulripsh17@gmail.com

In reflected form, Lhasa is found on the pages of modern Tibetan literature, and its image is represented both in poetry and in prose, and in the Tibetan works written in Chinese language also. The article is dedicated to Lhasa's image in “Released sheep” (“放生羊”) story by Tsering Norbu – modern author, who writes in Tibetan and the Chinese languages. Tsering Norbu speaks of the old Lhasa – Tibetan so and the Chinese – a new its part, in summer of 1990. Such a perception of the city by Nyandak, the main hero of the story, is based on the personal memories of the author, who was born in Lhasa in 1966. Old Lhasa's space is presented in Tsering Norbu's story in accordance to koras (tib. skor-ba), or pilgrimage (Lingkor, Tsekor); it incloses sacral monuments and temples (Potala, Jokhang) with its sacred sculptures (Jovo, Mikyodorje), city's toponyms; corresponds to the Tibetan concentric model of world; reverberates historical and cultural heritage of Tibet. The new Chinese part of Lhasa is represented as a linear open space, unlike the old Lhasa, as well as civilian buildings (hospital, teahouse), new streets (Dosenge). The real topography and architectural landscape, and the pure Potala land are combined, as a part of the physical space of the city and the embodiment of the sacred space of Potalaka – the pure land where Avalokiteshvara, the bodhisattva of Mercy, resides. Consciously or involuntarily Norbu Tsering draws attention to the problem of historical and cultural monuments, both during the tectonic socio-political changes, and in the periods formation of a new image due to the development of the city in the a modern and contemporary periods.

Keywords: Lhasa, Jokhang, Tsering Norbu, Architecture, Mikyodorje, Dosenge, Barkor

О. Д. Огнєва

ОБРАЗ ЛХАСИ В ТИБЕТСЬКІЙ СУЧАСНІЙ ПРОЗІ (ЗА ОПОВІДАННЯМ “ВІДПУЩЕНА ВІВЦЯ” НОРБУ ЦЕРІНГА)¹

У 20-ті роки ХХ ст. формується новий підхід до досліджень історичних міст. Пропонується вивчати місто у взаємодії з природою, що оточує його, і бачити в обрамленні природного середовища, сприймати місто як живий організм, “своєрідну колективну особистість”. Вивчення її “біографії”, її душі приводить до досягнення “конкретизованої частини біографії цієї країни і народу”, того, “до чого кінець кінцем привело місто його минуле” [Гревс 1921, 22–23]². Визначений підхід дає змогу досліджувати місто як єдине ціле, напрацьовує досвід досягнення такого історико-культурного організму в його видозмінах. “І ліпше за все відобразити образ міста”

© 2018 O. Ohnieva; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

“спроможний художник слова”, особливо той, чия доля пов’язана з містом: від “пізнання зовнішнього вигляду міста” до “осягнення його душі” [Анциферов 1922, 52]³. Основою для такого сприйняття міста є твори письменників – мешканців міста. Окрім того, акцентується увага на просторовому засвоєнні історичного міста, його складових, створенні його ментального образу, що певним чином відповідає просторовим переживанням під час паломництва сакральними містами і місцями. Одне з давніх історичних міст світу Лхаса досить довго не розглядалось під таким кутом зору. Вивчення Лхаси, історичного міста за визначенням, розпочинається лише в 90-ті роки ХХ ст.

Лхаса – столиця Тибету⁴, нині є адміністративним центром теперішнього Тибетського автономного району (ТАР з 1965 р., КНР). Але Лхаса була, є і буде духовним центром тибетців – і тих, хто сповідує буддизм у тибетській редакції, і тих, хто сповідує буддизм у будь-яких його традиціях. Окрім того, реалії сучасного світу сприяють розвитку Лхаси, як туристичного об’єкта. За таким визнанням стоять понад тисячатрьохсотлітня історія та культура міста і самого Тибету, особливості архітектури, як сакральної, так і цивільної, структура розміщення лхаських пам’яток, попри всю специфіку сучасного активного будівництва в місті та його перепланування, які здійснювалися після подій Культурної революції (1966–1976, у Тибеті до 1979 р.) і які докорінно змінили зовнішній вигляд Лхаси, розподіливши її на сучасну, китайську, і тибетську, старе місто.

Вперше вивчення Лхаси в історико-культурному контексті за методами, близькими працям І. М. Гревса та М. П. Анциферова, але, вочевидь, з опертям на традиції європейського градознавства, представлено в дослідженнях Андре Александера (André Aleksander, or André Teichman, 1965–2012)⁵ [Azevedo, Alexander 1998; Alexander 2013], що дають уявлення про Лхасу від часу її заснування до початку 2000-х рр., відтворюють її зоровий образ, презентують місто як живий діючий організм. Корисними в цьому плані стали публікації Майкла Хенсса (Michael Henss), який презентував монументальні споруди Лхаси [Henss 2014], а також Кнута Ларсена та Амунд Сінгінг-Ларсен (Knud Larsen, Amund Sinding-Larsen), чие видання відтворило атлас міста, представивши традиційну тибетську архітектуру і міський пейзаж [Larsen, Sinding-Larsen 2001]. Наведені дослідження містять відомості про стан і час відновлення служб у храмах і стан їхньої збереженості, появу цивільних споруд нового гатунку в місті, формування дволикого вигляду Лхаси і водночас відкривають новий погляд на прадавнє місто, пробуджують і зберігають історичну пам’ять. Окрім того, правлять основою для подальших наукових розробок відповідної тематики, розкриття тих чи інших іпостасей міста в сучасному культурному контексті і, таким чином, створюють оновлений погляд як на прадавнє місто, так і на його мешканців. Вербальне сприйняття образу міста, у тому числі й сучасного, відображене Робертом Барнетом, англійським тибетологом і фактично засновником досліджень з сучасного Тибету. Він зазначив, що “спогади та історії, що стосуються кожної вулиці та будинку... якщо їх вдасться почути, говорять голосніше, ніж їхні мешканці” [Barnett 2006, *xix*], хоча його в першому приближенні більш цікавило сприйняття Лхаси іноземцями.

У такому контексті особливий інтерес викликає творчість сучасних тибетських літераторів, які звертаються до тих чи інших етапів в історії існування Лхаси. Образ Лхаси в сучасній тибетській літературі постає у творах поетів так званої Третьої генерації [Lama Jabba 2015, 135–182]. Місто також присутнє в тибетомовній прозі і включене до назв окремих творів, зокрема романів, а серед них “Демон-людоджер з бірюзовою гривною та сонячна Лхаса” (тиб. *srin-po gyu-rdog dang nyi-ma lha-sa*, 1997), автор – Таба (тиб. *bkra’-bha*), “Сни про Лхасу” (тиб. *lha-sa’i rmi-lam*, 2002), автор – Н’іма Дондуб (тиб. *nyi-ma don-grub*) [Гроховский 2014, 171]. Лхаса представлена і в китасомовній тибетській прозі. У статті розглядається образ міста на основі

оповідання “Відпущена вівця” (кит. “Фан шен ян”, “放生羊”, тиб. “цхе тхар”)⁶ Церінга Норбу [Завидовская 2014, 267–271], сучасного тибето- і китаємовного письменника в перекладі Надії Кірносолової (рукопис) [Церінг Норбу]. У контексті заявленої теми статті автора і його твір обрано тому, що Церінг Норбу народився в центрі Лхаси (в якомусь із будинків у провулку поблизу Баркору) через рік після початку Культурної революції (1965–1976) і там минули його дитячі та юнацькі роки, навчання на відділенні тибетської літератури Лхаського університету, яке він закінчив у 1986 році. Вочевидь, зміни, що відбувалися в місті за часів становлення особистості Норбу Церінга, і стан старої Лхаси та формування китайської присутності в місті відбилися у творі письменника. Окреслена двоїстість оповідання та засоби її відтворення визначили структуру пропонованої статті.

Ці роки в житті письменника припали на той час, коли розгорталися основні події революції, відбувалися поступові зміни в місті по її завершенні, зміни в духовному житті, і не тільки в Лхасі, а й у тибетських регіонах Китаю та і в самому Китаї. Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х відбуваються масове відродження і повторне відкриття тибетської культури, розпочинається активна діяльність сучасних тибетських письменників [Studying Tibet... 2014], спостерігається виразне історичне і культурне зростання. І цей процес, що тривав до 1987 року, за деякими ознаками нагадує так звану “відлигу” на теренах Радянського Союзу, яка була також не тривалою. Щодо Лхаси, то її офіційно відкрили для відвідування іноземцями тільки в 1981 році (визначають ще 1980, 1984 рр.), проте з 1991-го по 1993 рік в’їзд був знову закритий. Особливості змін, що відбувалися у Лхасі за той проміжок часу, що співвідносний із життєвим досвідом Церінга Норбу, певним чином відображені в його творі через сприйняття Лхаси Н’яндаком, головним героєм “Відпущеної вівці”, станом на літо 1990 року. Отже, час подій в оповіданні чітко визначений.

За останні понад сорок років Лхаса, яка змінила свій статус і стала адміністративним центром Тибетського автономного району (ТАР) у складі КНР, переживає активну фазу змін. У місті спостерігаються відбудова, реставрація, реконструкція святинь Тибету, а разом з тим руйнування старих районів і будівництво нових, зведення яких майже повністю змінює вигляд традиційного міста, а також відтворюються подоби старого [Alexander 2005; Azevedo, Alexander 1998]. Храм Великий Джокханг, що діяв із 639-го по 1966 р. і де розміщувався образ Будди Шак’ямуні, який тибетці вважали його прижиттєвим зображенням, відкривається для відвідування наприкінці 70-х рр. ХХ ст. У середині 80-х рр. минулого сторіччя відбувається реконструкція Баркору – шляху прочан. З початку 80-х рр. знову починає діяти Малий Джокханг, або Рамоче, – храм, побудований у ті ж часи, що й Великий Джокханг, із реставрованою скульптурою будди Мікьодордже, ще однією святиною тибетців, розірваною на дві частини, одна з яких опинилася в Китаї разом з іншими сакральними речами, вивезеними з Тибету до Китаю. Палац Потала, закритий у 1959 р. і перетворений на музей, відкривається для відвідувачів після 1980 р. Майже зруйновані храми Родини Трьох Владик (йдеться про трьох бодхісаттв: Авалокітешвару, бодхісаттву Милосердя, Манджушрі, бодхісаттву Мудрості, Ваджрапані, бодхісаттву Могутності), зведення яких традиція також пов’язує із VII ст., починають діяти наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ сторіччя.

Водночас розгортається будівництво нової Лхаси, яке супроводжується руйнацією старого міста [Alexander 2005; Azevedo, Alexander 1998; Barnett 2006], що певним чином властиве змінам, які відбуваються в історичних містах по всьому світі і часом без поваги до історичного минулого. Серед інших цивільних закладів різноманітного призначення з’являється низка нових розважальних закладів, у тому числі й чайних – нангма чха (тиб. nang-ma cha), що ніби “зашморгом” оточили місто

[Lama Jabb 2015, 135]. Прикметами оновленого міста є система водопостачання, лікарні сучасного зразка, нові вулиці, оновлені чайні, торгові центри, готелі, із часом телевежа тощо. Таким чином, Лхаса, залишаючись символом славного минулого і водночас зоровою презентацією недавнього страхіття, з появою нового міста на захід від старого, зведеного на зовсім інших будівничих засадах, постає надією на майбутнє.

Такий образ Лхаси представлений на сторінках вже згаданого оповідання Церінга Норбу “Відпущена вівця”, хоча в назву твору не включено Лхасу й автор жодним словом не згадує про застрашливе минуле, як і не згадує ні далай-лам, ні панчен-лам, з іменами яких пов’язується поява тих чи інших знаних пам’яток історії та культури, ні темного періоду 1987–1989 рр. Проте історія кожної сакральної, і не тільки, пам’ятки, згаданої у творі, сповнена фактами, що мали місце в недавньому минулому, тобто “говорять голосніше, ніж їхні мешканці”. На очах Норбу Церінга відбувалися Культурна революція і поступові зміни в місті по її завершенні. Ця доба реальних змін представлена в оповіданні вже відкритими, діючими святинями Тибету, тими, що ще відновлюються, і тими, що ще не зруйновані, а Баркор, шлях прочан навколо храму Джокханг, згадується тільки як вулиця. Письменник вводить до сюжету й новобудови, зокрема вулицю Досенге, що з’являється в середині 70-х рр. ХХ ст., одну із сучасних чайних, де, згідно з оповіданням, відбувається ритуал “звільнення життя” (кит. “фан шен”), або *цхе тхар* (тиб.), що винесений у назву оповідання. Можливо, у цьому треба вбачати натяк на те, що саме чайні, власні домівки ставали в ті часи місцями, де протягом певного проміжку часу вирувало літературне та мистецьке життя Лхаси, яка переводила подих після страхіття Культурної революції. Н’яндак, головний герой, відвідує сучасну лікарню, де йому ставлять діагноз – рак. Він живе в будинку нової забудови, оскільки і “китайський дворик”, і водогін при ньому, так само як і лікарня, де йому ставлять страшний діагноз, або вулиці: перетворений прадавній Баркор чи новостворена Досенге – свідчення нової Лхаси.

Лхаські святині і новобудови, що наведені в оповіданні, стають опорними пунктами, на які нанизуються всі чотири лхаські кори (тиб. *skog-ba*)⁷. Йдеться про паломницькі маршрути за сонцем навколо сакральних місць, або кори, що пов’язані з містом. Згідно зі змістом оповідання рух по корах із вшануванням визначених святинь, здійсненням відповідних обрядів та виконанням ритуалу *цхе тхар* мав на меті здійснення обіцянки, яку дав Н’яндак померлій дружині на ім’я Сангмо в нічному видінні. На прохання спочилої дружини поліпшити її майбутню долю згідно буддійським уявленням про долю тих, хто покидає уділ людей, Н’яндак виконує відповідні обряди в храмах, рухається корама, здійснює ритуал *цхе тхар* – викуповує вівцю і звільняє її від смерті, продовжуючи виконання обіцяного вже в супроводі звільненої тварини і дбаючи, таким чином, про покращання майбутньої долі дружини, а також своєї і долі відпущеної істоти.

За уявленнями буддистів, обхід священних об’єктів за сонцем – одна з найважливіших дій, що є зерниною майбутнього просвітлення як особистого кожної людини, так і кожної врятованої нею живої істоти, оскільки за власною волею тварини неспроможні бачити сакральні об’єкти, чути сакральні тексти і відчувати їх [Сопа Ринпоче 2010, 287]. Згідно із задумом автора, разом із відпущеною вівцею Н’яндак здійснює ще один ритуал “звільнення життя”, але вже в далекосхідній традиції, властивій і китайському, і японському буддизму [Smith 1999, 51–84; Law 1994, 325–357]: відпускає на волю живих риб у води річки К’ічху, водної артерії Лхаси.

Разом з тим у тексті оповідання поєднання кор з розміщеними по сторонах світу сакральними об’єктами, окремі з яких згадуються автором, а присутність інших обумовлена або їхньою наявністю на мапі міста, або пам’яттю лхасців про їхню

колишню присутність, відображає структуру Лхаси у вигляді квадрата чи квадратів, вписаних в окружність чи окружності. У такій структурі, вочевидь, відчувається космічний простір мандали⁸, що й не дивно. За тибетськими писемними джерелами (починаючи з XI-го ст.), Лхасу було обрано для будівництва храму Джокханг тому, що долина лхаської річки К’їчху була наділена благими ознаками і Лхаса постала як матеріалізоване втілення дхармачакри (тиб. lha-sa chos ‘khor), тобто восьмивісного колеса проповіді. На початку XX ст. цей образ Лхаси з’являється, навіть, у літературних творах. Достаньо згадати поему Шелкар Лінгпи (тиб. shel-dkar-gling-pa, 1876–1913) “Пісня – спогади про Лхасу” (тиб. lha-sa dran glu), повна назва – “Коштовне намисто пісень-спогадів про Лхасу, славетне колесо проповіді” (тиб. dral-gyü chos-‘khor lha-sa dran glu nor-bu’i do-shal zhes-bya-ba, 1911) [див.: Shelkar]

У творі Норбу Церінга головний герой Н’яндак, аби дістатися до Джокхангу для здійснення необхідних обрядів, виходить в досвіта на Лінгкор – шлях прочан навколо Лхаси. Пройшовши по ньому, він досягає на світанку підніжжя Червоної гори, або Марпо рі (тиб. mar-po ri), з палацом Потала на вершині. Там вже рухалися паломники на сакральному шляху Цекор (тиб. tse-skor) навколо гори, яких “набилося, як ниток у тканині”. Рух, що відбувається навколо Червоної гори, виконується крізь ланцюги молитовних коліс, чортенів (ступ), наскельного живопису і майстрів: “До неба тут здіймаються звуки молитов і серпанки пахощів. Ряд золотих молитовних мані⁹ біля підніжжя аж гудуть від обертань багатьма людьми”. В орбіту руху включений і Лу кханг, чи палац Володаря лу на островці “озера Володаря лу”. Озеро виникло на місці кар’єру, звідки брали глину для будівництва Потали в XVII сторіччі. Відпочивши на кам’яній лаві біля “озера Володаря лу” і побачивши “Поталу, вже залиту світлом вранішньої зорі”, Н’яндак поспішає до “Джохангу, щоб ушанувати Будду”. Проте, перш ніж дійти до Джокхангу, Н’яндак має завершити шлях прочанина по Лінгкору, хоча про це в тексті оповідання і не говориться, але це само собою розуміється, що спочатку здійснюється зовнішня кора. Ще один шлях прочан, Баркор, згадується мимохідь і тільки як вулиця, з якої провулок веде до мечеті, що розташована в мусульманському кварталі Лхаси. Проте знову-таки, хоча цей епізод не присутній в оповіданні, перед тим як ввійти до храму, прочанин, тобто герой оповідання, здійснює Середню кору, або Баркор, – обходить навколо комплексу Джокхангу.

Автор не згадує в оповіданні шлях паломників – Нангкор (тиб. nang-skor, внутрішнє коло, внутрішня кора). При відвідуванні головної лхаської святині – храму Джокханг прочани обов’язково здійснюють Нангкор – обхід по колу усіх святинь, що розміщені навколо найдавнішої частини комплексу – храму. Тому хоча Нангкор і не згадується, але цілком зрозуміло, що Н’яндак і відвідує, і здійснює внутрішню кору в Джокханзі (тиб. jo-khang). Джово Джокханг (тиб. jo-bo jo-khang), відомий також як Цуклхакханг (тиб. gtsug-lha-khang), або Расатрулнанг (тиб. ra-sa ‘phrul-snang), – буддійський храм і монастир, що нині є об’єктом Світової спадщини ЮНЕСКО та охороняється¹⁰. Його зведення датується приблизно 639–647 рр., і його ініціатором вважається цар Сонценгампо (Сронзангамбо (604/618–650/649 рр.)). Під час подій Культурної революції храм був розорений і відновлений у наступні часи, проте в ньому і надалі залишалося найшанованіше в Тибеті скульптурне зображення, так званий образ Джово Шак’ямуні (тиб. jo-bo shakya thub-pa), – тобто Володар Шак’ямуні [Alexander 2005; Azevedo, Alexander 1998; Barnett 2006]. Це зображення Будди вважається прижиттєвим і принесене до Тибету з посагом принцеси Веньчен, китайської дружини царя Сонценгампо. На честь зображення найдавніший храм Лхаси і дістав назву Джово кханг, або Дім Володаря, скорочено – Джокханг.

За планом центральний храм комплексу, на думку фахівців (А. Alexander), бере початок в індійській віхарі, храмі, що властивий буддійським та індуїстським

пам'ятникам давньої Індії, а у Лхасі його план був втілений при будівництві непальськими ремісниками, які супроводжували Бхрікуті, непальську дружину царя Сонценгампо [Alexander 2006, 154–155, 171]. Історія Джово кхангу викладена в апокрифі Качем ка кхолма (тиб. bka'-chems ka khol-ma), або “Заповіті з колони”, віднайденому індійським буддиським проповідником Атішею в 1042 р. в одній з колон храму. І найважливіше в тому викладі – визначення храму як споруди, що може вшановуватися представниками усіх віросповідань, властивих тогочасному Тибету: “Оскільки [храм] створений за формою мандали з чотирма дверима, радів лама [буддист]. Оскільки колони створені у вигляді [пхурбу] – ритуального кинджала, раділи знавці тантри. Оскільки чотири кути [основи] улаштовані на взіреть свастики, раділи послідовники релігії бон. Оскільки [простір основи] відтворений за зразком шахової дошки, раділи тибетці. Вхід до цього чудотворного храму чотирискладовою радості дивився на захід, спрямований на Непал” [Alexander 2006, 168, 169].

Наведена цитата чітко визначає значимість храму як духовного центру, що має об'єднувати навколо себе тибетців незалежно від форм віросповідання. Впродовж століть центральний храм, зберігаючи навколишній простір для здійснення обходу посолонь – Нангкор, обростав оточуючими структурами. На початку XVIII ст., після джунгарських зруйнувань (1718–1721), комплекс набуває ще й значення політичного центру, коли до нього перебирається тибетський уряд, причому на півночі розміщується судочинний відділ, на сході – фінансовий відділ, на півдні – Кашаг – Кабінет міністрів, точніше, приймальня, сільськогосподарський і фінансовий відділи, на заході міститься фінансовий відділ [Alexander 2006, 150]. Такий устрій зберігається до 1959 року.

1961 року Джокханг був визначений Державною Радою Китаю як пам'ятник архітектури національного значення, але, попри це, з початку Культурної революції 1966 р. він був осквернений і розграбований. У роки революції тут були розквартировані китайські військові; просто на підлозі храму забивали свиней. Майже усі скульптури й інші культові речі було зруйновано або сильно ушкоджено, нині в храмі містяться їхні копії. Початкове відновлення розпочинається в 1972 році, під час якого прибирається головний храм, оновлюється настінний розпис. Повне відновлення та подальша реставрація здійснюються після 1978 року і тривають до початку 1990-х років, під час яких зникає настінний живопис X–XIII ст., вцілілий після Культурної революції [Alexander 2006, 151]. Але слід відзначити, що, починаючи з IX ст. – часів царя Ралпачана, реставраційні роботи у лхаському Джокханзі стали незмінною складовою тибетської історії: майже всі наступні правителі і духовні ієрархи [Alexander 2006, 149], а тепер і уряд КНР, докладали чимало зусиль до реставраційних, відновлювальних, декоративних робіт.

По завершенні подій Культурної революції сплюндрований Джокханг знову відкривається для відвідувань у 1979 р. У 2000 році Джокханг був включений до реєстру Світової спадщини ЮНЕСКО під назвою “Храмовий монастир Джокханг”, продовжуючи перелік 1994 року вслід за палацом Потала. Але включення до значимих реєстрів не врятувало монастирський комплекс від новітніх змін у наступні роки. У 2002 році крило “Нга-кханг”, частина Джокхангу, що раніше використовувалася як підсобне приміщення, руйнується Департаментом будівництва Лхаси, а на звільненій земельній ділянці будується приватний житловий фонд [Alexander 2006, 151]. За оповіданням, під час відвідування Джокхангу головний персонаж, окрім виконання обрядів, і вшанування святого образу Джово Шак'ямуні, заради чого він і приходить до храму, здійснює Нангкор, адже не може не здійснити – це закладено в серці кожного вірянину, – про що свідчить наведений автором обхід Н'яндака по колу “усіх навколишніх капличок храму”.

Навколо всього комплексу Джокханга прочани виконують ще один обхід – вже згаданий Баркор. Баркор (тиб. bar-skor, середне коло, середня кора) – найдавніша вулиця Лхаси. На думку дослідника архітектури старої Лхаси Андре Александера, місто, Баркор і Джокханг тісно взаємопов’язані – місто Лхаса розвивалося навколо храму [Alexander 2013, 46]. Із XVII ст. Баркор постає ще й як ринок для товарів з усього світу. Рух прочан по середній корі, або Баркору, розпочинається від входу до Джокхангу. У 1984 році численні будинки перед фасадом Джокхангу були знесені, щоб звільнити місце для великої відкритої площі. Під час всебічної “реконструкції”, що тривала до 1993 року, старі житлові споруди вздовж Баркору руйнуються, бо передбачалося замінити їх новими будівлями в традиційному стилі або “сучасними” універмагами [Henss 2014, 39]. У 1985 р. муніципальна влада Лхаси перетворює частину Баркору на однойменну площу. На цій площі і відбувалися події 1987 року, після яких у Тибеті вводиться воєнний стан. Автор оповідання включає Баркор у текст тільки як назву вулиці. Проте таке введення історичної назви при збереженні свого первісного значення постає як свідчення відповідних перетворень у структурі міста станом на середину 80-х рр. минулого сторіччя. Але для буддистів Баркор, попри все, зберігає своє первісне значення – середня кора, яку здійснюють усі, свідомо чи несвідомо, бо інакше рухатися по Баркору й неможливо, – і прочани з усіх районів Тибету, й іноземні туристи.

Введення Баркору в канву оповідання (“У провулку, що веде з вулиці Баркор до мечеті”) знадобилося Норбу Церінгу не тільки для збереження значимого топоніма в архітектурному ландшафті міста, а й, вочевидь, для того, аби нагадати про ще один пам’ятник в історичній частині Лхаси. Йдеться про Велику ісламську мечеть Лхаси (тиб. bod-ljongs lha-sa yi-si-lam phyag-khang chen-mo)¹¹, засновану 1716 року і представлену у традиційній формі з мінаретом, яка міститься на відстані приблизно 200 м на південний схід від Баркору. Мусульмани, вихідці з Китаю, осіли у Лхасі за часів імператора Кансі (1654–1722). Саме їхній громаді належить Велика Лхаська мечеть, або Велика мечеть китайських мусульман. Окрім того, мусульманську громаду Лхаси складають також послідовники ісламу – вихідці з Кашміру, які осіли в місті близько 1650 р. за часів Далай-лами V і чия мечеть вперше була споруджена на захід від Потали по дорозі до монастиря Дрепунг [Henss 2014, 31]. Мечеть на південний схід від Баркору реставрували 1959 р., а в 1969 році, під час Культурної революції, згідно з приписами ісламу, за відсутністю зображень спалювалися давні релігійні книги, у тому числі примірники Корану, документи мусульманської громади, і серед них – датовані XII ст., у яких ішлося про її історію тощо [Кузьмин 2010, 320]. Мечеть перетворили на кінотеатр чи склад. Реставрація з наступним відкриттям розпочалася після 1977 року.

Про те, що в тексті оповідання йдеться саме про мусульманську частину Лхаси, свідчить кілька деталей. Згідно з буддійськими релігійними настановами живих істот не можна позбавляти життя, і тому для тибетців існувала заборона на деякі професії, зокрема різника. За сюжетом оповідання, у глухому провулку по дорозі із Джокхангу, Н’яндак викупує вівцю в різника, в білій круглій шапочці, мешканця провінції Ганьсу. Сама провінція Ганьсу й особливий головний убір, біла шапочка круглої форми, фактично є віросповідними ознаками. У провінції Ганьсу значна частина її мешканців, незалежно від етнічного походження, сповідують іслам і носять, відповідно, такі шапки. Різниками у Лхасі були переважно мусульмани. Таким чином, Лхасі в оповіданні, за винятком періоду Культурної революції, властиві окремі риси поліетнічного міста: віротерпимість до різних конфесій, зокрема ісламу, збереження історичної пам’яті міста і пам’ятників архітектури в умовах етнокультури (збережені мечеті).

За оповіданням, перш ніж дійти до Джокхангу, Н’яндак дістається по Лінгкору до гори Марпо, увінчаної збудованим комплексом Потала (тиб. po-ta-la). Комплекс

складається з Червоного та Білого палаців. Будівництво величної споруди пов'язується з іменами царя Сонцзангамбо (Сронцзангамбо, 604/618–650/649 рр.), засновника Лхаси, та Агванг'єцхо (Нгаванг'єцхо), Далай-лами V (1617–1682), який майже в рік тисячоліття запровадження буддизму в Тибеті повертає Лхасі статус столиці. При ньому ж споруда набуває сучасного вигляду, включаючи Білий палац, і до 1959 року це була зимова резиденція далай-лам. Назва бере початок від назви гори Поталака – у буддійській міфології це місце перебування Ченрезіка (тиб., скр. Авалокітешвара), бодхісаттви Милосердя, покровителя Тибету і втілення далай-лам.

Пройшовши певний проміжок кори, Н'яндак, оповідач, стомився і присів на кам'яній лаві “біля озера Володаря лу”. При будівництві Потали з 2-ї половини XVII сторіччя на місці, звідки брали глину, із часом утворилося озеро, і з метою упокорити лу, духів – насельників води, на острівці за наказом Цан'янг'єцхо (1683–1706), Далай-лами VI, побудували храм – Лу вангпо кханг (тиб. *klu'i dbang-po khang*), храм Володаря лу, а водойма дістала назву “озеро Володаря лу”. Під час подій Культурної революції за наказом Чжоу Еньлая Поталу врятували військові, взявши комплекс під охорону [Кузьмин 2010, 290, 312]. У 1994 році Потала визнана ЮНЕСКО пам'яткою архітектури Світової спадщини. Для відвідування Потала як музею відкривається в 1989 році, реставраційні роботи тривають до 1995 р. Нова реставрація розпочалася у 2002 році, і уряд Китаю витратив на неї 200 млн. юанів (29,14 млн. доларів США). Проте слід зазначити, що ні Агванг'єцхо, Далай-лама V, ні його наступник Цан'янг'єцхо (1683–1706), Далай-лама VI, не згадані на сторінках оповідання, хоча про їхню присутність свідчать історичні споруди, пов'язані з ними, а відтак і відповідні події в історії Тибету.

Рухаючись Лінгкором, герой оповідання не минає і Чакпо рі (тиб. *lchags-po gi*), або Залізну гору, що розташована південніше Потали. Шлях був оздоблений прапорцями – лунгта. Там працювали різьбярі, вирішуючи сакральну мантру – “Ом мані падме хум”, рухалися прочани. За лхаською буддійською міфологією ця гора вважається місцем пробування Чагнадордже (тиб., скр. Ваджрапані), бодхісаттви Могутності. Вершину гору увінчувала знаменита Академія традиційної медицини – Менцзі кханг, яку заснував Сангджег'яцхо (1653–1705), регент Далай-лами V, разом із храмом, який побудував знаменитий тибетський йог і будівничий Тхатхонг г'ялпо (1385–1485). Упродовж дуже тривалого часу академія була найважливішою медичною установою Тибету. Проте на час подій, зображених в оповіданні, від її колишньої величі не залишилося нічого, тому що під час обстрілу Лхаси в 1959 році все було зруйновано. Але, оскільки Чагпо рі є складовою маршруту Лінгкор, знаковою в міфології Лхаси, гора зберегла своє значення в образі міста.

За сюжетом, викупивши вівцю, Н'яндак разом із твариною проходить повз храм Рамоче. Храм Малий Джокханг, відомий також як Рамоче, побудований у ті ж часи, що й Джокханг, або Великий Джокханг. На відміну від Великого Джокхангу, фасад храму орієнтований на схід. Вважається, що храм Рамоче репрезентує традиції китайського будівництва доби династії Тан. У цьому храмі впродовж сторіч перебувала скульптура Джово Мікьодордже – зображення Будди Шак'ямуні у віці восьми років, яке, за переказами, створене небесним майстром Вішвакарманом і яке з'являється в Тибеті також за часів царя Сронцзангамбо у складі посагу Бхрікуті, його непальської дружини. Під час Культурної революції скульптуру Мікьодордже розбили на дві частини, нижня залишилася у лхаському сховищі, куди скинули й інші сакральні речі. Всі інші скарби разом із верхньою частиною скульптури Будди було вивезено до Китаю [Gonkatsang, Willis 2009, 42]. Життя у зруйнованому під час Культурної революції Рамоче відновлюється після повернення до храму зображення Мікьодордже. Торс скульптури був віднайдений разом з іншими скульптурами і коштовним храмовим начинням у сховищі пекінського палацу Гугун завдяки допомозі Чойк'їг'ялцена (1938–1989), Панчхен-лами X, і зусиллям преподобного

Рібура Тулку (1923–2006) [Ribur Rinpoche... 2006] та за підтримки працівників музею, створеного в палаці Гугун. У 1983 році після з'єднання обох половин зображення його знову розмістили в частково відновленому храмі Рамоче, активна фаза відновлення і реставрації якого відбувалася в проміжок з 1987-го по 2005 р. [Gonkatsang, Willis 2009, 42]. Таким чином, храм Рамоче і скульптура Джово Мікьодордже, окрім своєї значимості в історії Лхаси і Тибету, несуть інформацію про те, що відбувалося в часи Культурної революції на цих теренах.

Н'яндак особисто вшановує образ Будди Шак'ямуні в Джокханзі і вже разом із відпущеною вівцею, врятованою від різника, вклоняється відреставрованому образу Мікьодордже: “Мені раптом схотілося завести тебе до Малого Джокхангу, аби ти вклонилася Джово Мікьодордже і здобула собі шлях у цей світ”. Таке зауваження з'являється цілком обумовлено. Мікьодордже (тиб. mi-bskyod-rdo-rje, скр. manjuva-jra) – це не лише зображення Будди Шак'ямуні у віці восьми років. У контексті тибетського віросповідання це ще ім'я будди, з яким, окрім іншого, пов'язана практика начитування заклинань – мантри будди Акшобх'ї (скр.), чи Мікьодордже, що вважається ефективною для врятування тих живих істот, які внаслідок своїх дій відродилися в несприятливих уділах сансари [Сопа Ринпоче 2010, 264–266] – в Пеклі, як-от Сангмо, дружина головного героя оповідання, чи в уділі тварин, як врятована ним вівця. Введення Норбу Церінгом імені будди Незворушного (тиб. Мікьодордже), чи Мітугпи (тиб. mi-'khrugs-pa), у структуру оповідання мало на меті акцентувати увагу на значимості образу Мікьодордже в історії культури Тибету і бажанні головного героя здійснити обіцяне. Крім того, згадка Рамоче як діючого храму і можливість вшанувати святий образ визначають час подій, що відбуваються в оповіданні – після 1983 року, оскільки образ Джово Мікьодордже вже перебував у храмі і правилася служба.

Окрім Потали, Джокхангу і Рамоче, трьох найважливіших святинь Лхаси, дії Н'яндака, героя оповідання, у супроводі звільненої вівці за текстом пов'язані з іншими лхаськими пам'ятками архітектури та історії міста. Н'яндак і вівця працюють на відновленні південного храму Родини Трьох Владик, або Лхо Ріг сум гонпо (тиб. lho rigs gsum mgon-po). Йдеться про Лхо – південний, один із чотирьох храмів, що присвячені бодхісаттвам Милосердя – Ченрезіку, Мудрості – Джам'янгу (скр. Манджушрі), Могутності – Чагнадордже (скр. Ваджрапані), відомих як Родина Трьох Владик. Храми зведені у старій Лхасі на чотирьох напрямках світу: на півночі (тиб. byang), півдні (тиб. lho), сході (тиб. shar) і заході (тиб. nub) відносно Джокхангу. За традицією вважається, що ці храми зведені в VII сторіччі за часів царя Сонценгампо, аби захистити Джокханг. Окрім того, на проміжних сторонах світу відносно Джокхангу було побудовано ще чотири, так звані Проміжні, або Цем (тиб. tsam) Ріг сум гонпо. Храми утворювали захисне коло навколо Джокхангу [Northern Rigsum...] і приборкували, згідно з тибетськими міфологічними уявленнями, Траксінмо (тиб. brag sgin-mo), або Гірську Відьму, яка стояла на заваді спорудженню храму Джокханг. Після подій Культурної революції діяльність храмів на основних сторонах світу поступово відновлюється. Західний храм відкривається для відвідувань 1989 року. Храм на півдні розчиняє двері в 1990 році, храм на півночі починають реставрувати тільки в 1993 році. В оповіданні йдеться про південний храм: “У храмі Трьох Великих Владик, що на півдні, саме ведеться ремонт, і я чув, що їм не вистачає робочих рук”. Таким чином, Норбу Церінг, навівши в тексті цю фразу, фіксує дату – 1990 рік, оскільки, далі за текстом головний герой визначає, що його участь разом із вівцею в роботах з відновлення храму тривала 23 дні, а далі почали працювати художники, які мали “розмалювати стіни картинами”.

У межах старої Лхаси, згідно з оповіданням, Н'яндак, рухаючись у супроводі вівці по Лінгкору, відвідує два з чотирьох так званих імператорських (бо перебували

під патронатом представників пекинських правителів (1636/1644–1911), чиїми представниками були так звані амбані), або регентських (бо були резиденціями тибетських регентів до повної інтронізації далай-лам чи за їхньої відсутності), монастирів (тиб. *gling-bzhi*). Власники цих обителей, які обиралися регентами при далай-ламах до досягнення ними повноліття, репрезентували ті чи інші лінії реінкарнацій (тиб. *sku-‘phreng skye-‘phreng*) тулку (тиб. *sprul-sku*)¹² – тибетських вчителів. У творі згадується монастир Кунделінг (тиб. *kun-bde-ling*, закладений у 1757 р.), що двічі (1804–1811 та 1875–1886) правив резиденцією регентів лінії реінкарнацій Тацхак (тиб. *rta-tshag*). Монастир збудований у 1794 р. за підтримки імператора Цяньлуна (1736–1795), Далай-лами VIII – Джампелг’єцхо (‘*jam-dpal-rgya-mtsho*, 1758–1804) і Єшейлобсантенпайгонпо (тиб. *ye-shes-blo-bzang bstan-pa’i mgon-po*, 1760–1811), Тацхака VIII. Мета зведення – відзначити перемогу над гуркхами під час воєнного конфлікту між Тибетом, Непалом і Китаєм (1788–1792) [Karsten]. Розташований монастир біля півніжжя гори Барма рі, на якій майже в ті ж часи був зведений храм на честь Гуанді, китайського бога війни, що для тибетців став втіленням Гесара, героя тибетського епосу. Таким чином, згадавши монастир Кунделінг, автор опосередковано натякає на третю – Кролячу гору, або Барма рі, у Лхасі, що вважається місцем перебування Джам’янга, бодхісатви Мудрості. За часів Культурної революції Кунделінг був майже зруйнований, частково відновлений у 80-ті роки, але в менших розмірах і в іншому місці, трохи на захід від попереднього. Щодо продовження лінії перевтілень, то Тацак XII був віце-президентом Буддійської асоціації буддистів, його наступник на ім’я Тендзінчойк’їгелцен (тиб. *bstan-‘dzin chos-kyi rgyal-mtshan*), Тацак XIII, народився 1958 р., а з наступного року (1959) опинився в Індії [Karsten; Kundeling Monastery]. В останні роки з’явилися відомості про ще одного тулку в тій же лінії перевтілень.

На сторінках оповідання Церінга Норбу згаданий ще один із чотирьох монастирів – Цемолінг (тиб. *tsho-smon gling*). Головний персонаж, Н’яндак, приводить туди врятовану вівцю “послухати слово закону”, якого “вчив живий будда” (кит. 活佛). “Живий будда”¹³ – визначення в китайській традиції тибетського відповідника “тулку”. У XVIII–XIX тулку – лінія інкарнацій вчителів, які перевтілюються для виконання духовної праці – передачі вчення від учителя до учня, була джерелом для пошуку і призначення регентів на час до повної інтронізації далай-лам. Вважається, що саме тибетський інститут реінкарнації і став основою домінування цінських правителів над Тибетом [Schwieger 2015, 220]. Доля тогочасних далай-лам викликає, скоріше, співчуття. Після великого Агванг’яцхо, Далай-лами V, наступні далай-лами – Келсанг’яцхо (1708–1758), Далай-лама VII, та Джампелг’яцхо (1759–1804), Далай-лама VIII, – не мали реальної політичної влади в Тибеті. Їхні наступники – Лунгтог’яцхо (1805–1815), Далай-лама IX, Цултрімг’яцхо (1817–1838), Далай-лама X, Кедрубг’яцхо (1838–1855), Далай-лама XI, та Тринлег’яцхо (1856–1875), Далай-лама XII, – пішли із життя саме за часів перебування при владі регентів, обраних з ліній інкарнацій. Правда, слід зауважити, що Далай-лама XI пішов із життя в 17 років, через кілька тижнів після здобуття повної політичної влади. До монастиря Цемолінг мала стосунок лінія інкарнацій Цемолінг тулку. Монастир тричі (1777–1786, 1820–1844, 1910–1912) правив резиденцією регентів з лінії інкарнацій Цемонлінга. Обитель розташовувалась у старій Лхасі, на південь від храму Рамоче. Агвантхубтенкхедрубгелекг’ялцен (тиб. *ngag dbang thub bstan mkhas grub dge legs rgyal mtshan*, 1921–1948) був ідентифікований як четвертий рінпоче, чи тулку в лінії інкарнацій Цемонлінга [Tsemonling]. Ніяких відомостей про подальшу долю перевтілень Цемолінга віднайти не вдалося.

Проте монастир Цемолінг у 1912 році став притулком ще для однієї лінії інкарнацій – Демо з монастиря Тенг’єлінг (тиб. *bstan rgyas gling*), що правив резиденцією

для регентів Джампелг’ятцхо (тиб. *jampal gelek gyatso*) – VI Демо рінпоче (тиб. *demo rinpoche*), Агваналопсангатхубтенджігмег’ятцхо (тиб. *ngawang lobsang thubten jigme gyatso*) – VII Демо рінпоче та Лопсангтрінлей (тиб. *lobsang trinley*) – IX Демо рінпоче. Далай-лама XIII за замах на його вбивство, очолений IX Демо, та зраду ченців монастиря Тенг’елінг скасував лінію інкарнацій Демо, попри те що його племінник був визнаний у 1905 р. як рінпоче Тензинг’яцо (тиб. *bstan-dzin-rgya-mtsho*, 1901–1973), X Демо, а в 1910 році інтронізований у монастирі Тенг’елінг [Goldstein 1991, 42–43]. Після 1911 року лінія інкарнацій Демо була остаточно скасована. Рінпоче Тензинг’яцо, X Демо, ще підліток, розпочав нове життя. Він продовжив навчання і з часом здобув учений ступінь у монастирі Дрепунг. В історії культури Тибету він відомий як один з перших тибетських фотографів і, без сумніву, перший тулку-фотограф, завдяки якому збереглися фото тодішніх Лхаси і Тибету. Його справу продовжив рідний син – віце-президент Асоціації тибетських фотографів, знаний як Демо рінпоче Ванчукдордже, якому вдалося під час подій Культурної революції врятувати частину унікальних батьківських фотографій [Tibet-themed photos... 2013], а в 2013 році організувати на Шрі-Ланці спільну виставку батьківських і своїх фото.

Після 1959 р. більша частина монастирського комплексу Цемолінг була перетворена на державне житло. У 1987 році відбувається вибіркове відновлення монастиря і для відвідувачів відкривається відреставрована частина [Tsemön Ling]. Проте в 1998 році північне службове крило зноситься. Згідно із сюжетом оповідання “послухати слово закону”, якого у храмі Цемолінг “вчив живий будда” чи тулку, а це 1990 рік за оповіданням, Н’яндак приводить туди врятовану вівцю: “У дворі сиділи сила-силенна людей, тож ми з тобою притулилися десь у куточку”. Можливо, за згадкою в контексті оповідання “живий будда”, окрім інших ймовірних асоціацій, стоїть спогад про яскраві постаті в лінії перевтілень, що мали стосунок до монастиря, і серед них X Демо Тензинг’яцо, людина, яка залишила яскраву сторінку в історії культури Тибету. Включення до тексту оповідання епізоду про службу в храмі Цемолінг “живого будди” можна вважати завершальним у контексті архітектури старої Лхаси.

Верхня межа часу розгортання подій в оповіданні визначена точно: завершення будівельних робіт у південному монастирі Родини Трьох Владик, або Лхо Ріг сум гонпо, і перехід до роботи художників, що припадає на літо 1990 року. Нова Лхаса представлена Норбу Церінгом, автором оповідання, у першу чергу Баркором – сухим визначенням “вулиця”. Фізично Баркор – середня кора розірвана, бо складається нині з однойменної площі, вулиці, торговельних рядів, картинних галерей, чайних, і серед них “Промениста скринька”, що потрапила і на сторінки оповідання. Проте колективна пам’ять тибетців зберегла і таки зберігатиме Баркор, або середню кору, доти, поки буде існувати Джокханг.

Згадує автор і ще одну вулицю: “Коли сонце засяяло промінням, ми з тобою вже дісталися... до південного кінця вулиці Досенге”. Вулиця Досенге (тиб. *rdo senge*), або Кам’яного лева, – нова вулиця (північ – південь), що визначає західний кордон старого міста, яке окреслюють також вулиці Північний Лінгкор, Східний Лінгкор та Південний Лінгкор [Alexander 2013; Alexander 2005, 21]. Місце резиденції амбанів, китайських регентів Тибету за часів династії Цін, та колишня колійна дорога стали новим комерційним районом. Про місце розташування резиденції свідчить і недавня археологічна знахідка – кам’яна скульптура лева, віднайдена навесні 2017 р. на одному з будівельних майданчиків на Досенге. Це одна з двох скульптур, які розміщувалися поруч із резиденцією амбанів, що підтверджується відповідними фотографіями початку XX ст. [Stone Liones... 2006]. Попри зміни, зумовлені втручаннями, що призводять до знесення старих будівель, незважаючи на те що окремі з них

пам'ятники історії і культури, Лінгкор, хоча і розірваний фізично, так само як і Баркор, зберігає свою цілісність в історичній пам'яті тибетців. І в оповіданні Н'яндак зазначає: “До Свята середини осені (15 числа 8 місяця) я вирішив повести тебе на ритуал простягання по шляху Лінгкор”. Йдеться не лише про традиційний шлях прочанина, а й про виконання повного паломницького ритуалу, який передбачав вимір шляху і кроками, і довжиною простягнутого по землі тіла: “Я ж підводився із землі, робив два кроки й знову падав навколішки й простягався по землі”.

За ходом розвитку подій в оповіданні з'ясовується, що головний герой хворий, у нього страшний діагноз – рак шлунка і йому треба терміново лягати в лікарню (“Сусіди оточили мене, наполягаючи на тому, що мені потрібно в лікарню... Лікар же зажадав покласти мене в лікарню... Рак шлунка”). Діагноз ставиться в лікарні зі стаціонаром, тобто в оповіданні йдеться саме про сучасну лікарню. Ніяких сумнівів у значимості класичної тибетської медицини не виникає, але слід відзначити також і виникнення зачатків європейської традиції. Першу лікарню на взірць європейської в 1940 році відкривають у Лхасі англійці. За їхнім прикладом китайці відкривають свою лікарню у 1944 році [The British... 2006]. Проте початок регулярного сучасного, на відміну від традиційного, медичного обслуговування припадає на 1965 рік, коли вперше з'являється лікарня з амбулаторним приміщенням разом зі стаціонаром [History in brief... 2007]. Згідно із планом на 1984 рік передбачалося будівництво Народного шпиталю у Лхасі [Li Qing 2018, 189–193]. Відкриття мережі стаціонарних лікарень із сучасним медичним обслуговуванням відображено у творі Норбу Церінга. Причому у 80-ті рр. сучасна лікарня розміщувалася на Баркорі, вочевидь, неподалік від того будинку, де, за авторським задумом, мешкав герой оповідання. Прикмета нового часу, хоча і не відбита в оповіданні: відвідування закладів традиційної тибетської медицини нині у Лхасі стає однією з туристичних складових. Лхаса відкривається для відвідування іноземцями, що також знайшло своє відображення на сторінках оповідання.

Так само в пам'яті підлітка не могло не відбитися, а відтак і не пройти повз увагу письменника й будівництво нових житлових кварталів разом із введенням системи водопостачання, каналізації, відводу стічних вод, що стає пріоритетним за планом 1984 року [Li Qing 2018, 189–193]. Церінг Норбу в особі свого головного героя відзначає специфіку нової забудови (“наш китайський дворик”), де на першому поверсі розташоване його помешкання. При дворику діє водогін зі “сріблясто-блискучою водою”, є і мийка. Інші зміни, що відбувалися в міському пейзажі станом на 1990 рік, пройшли повз увагу автора, оскільки сюжет його твору спрямований на розгляд іншої проблематики й архітектурні прикмети мають побічний характер. Проте слід відзначити, що саме на ці роки припадає будівництво головного корпусу Лхаського університету, де навчається автор твору. У проміжку між 1987–1991 роками здійснюється модернізація дорожньої мережі, з'являються нові вулиці, відбувається розширення, а відтак і руйнування частини старої забудови.

Попри фоновий характер згаданих Норбу Церінгом в оповіданні сакральних пам'яток міста, і не тільки, автор мимоволі привертає увагу до проблеми долі пам'яток історії як у добу тектонічних соціально-політичних зрушень, так і в періоди формування нового вигляду, обумовленого розбудовою міст у новий і новітній час. І доля Лхаси, історичного міста, вкладається в характер таких подій, що відбувалися і відбуваються у світовій історії. Прикладів чимало, зокрема доля Парижа і його пам'яток за часів Великої Французької революції, Московського Кремля під час жовтневих подій 1917 року, а також Києва і його пам'яток. Нам відомо, як мінявся архітектурний ландшафт міст і селищ Радянського Союзу в наступні роки, коли зникали церкви, костели, монастирі, мечеті, синагоги, дацани, хурули тощо, не кажучи вже про боротьбу з пам'ятниками, присвяченими особистостям і подіям, що

не вписувалися в новий ідеологічний контекст. Образ Лхаси в оповіданні Церінга Норбу свідомо чи несвідомо привертає увагу до питань збереження історичної пам’яті і культури народів у добу, коли в цілому світі починає панувати, з огляду на ті чи інші причини та обставини, зневага до минулого не тільки чужого, а й свого власного. На жаль, манкурти, чи “иваны родства не помнящие”, як явище зустрічаються в історії багатьох народів. І представник будь-якого народу, згадавши власну історію, чи історію рідного міста, може навести відповідні приклади, хоча біль від втрат залишається назавжди.

Оповідання Норбу Церінга “Відпущена вівця”, що певним чином спирається на власні спогади автора, згідно з даними, наведеними у творі, відтворює образ Лхаси станом на літо 1990 р., коли діяли Джокханг і Рамоче, де розміщувалися найдорожчі для кожного тибетця святині – зображення Джово Шак’ямуні і Мікьодордже. Продовжувалися оновлення і реставрація інших храмів – розпочато роботи над новітніми настінними розписами в південному храмі Трьох Владик. Можна було здійснювати і кори, і ритуали (цхе тхар), а відтак Лхасу наповнюють прочани з усього Тибету, Амдо і Кхаму, хоча вони вже існують у межах іншого адміністративного розподілу. Баркор і Лінгкор, розірвані фізично, залишаються цілісними в історичній і духовній пам’яті вірян. У відтворенні образу міста Джоканг визначається як його центр, охоплений трьома послідовними колами здійснюваних кор (Лінгкор, Баркор, Нангкор), як серце Лхаси. Значимість центру, окрім зорового втілення, закріплюється поєднанням пережитого віряними відчуттям простору (обхід і простягання під час кор), грою світла і тіні (запалені лампади, їхнє піднесення), кольором (блиск золота скульптур, барви живопису), звуком (промовлені уголом молитви, заклинання, крутіння коліс-мані з молитвами), сприйняттям запахів (клуби запашних кадінь, олії запалених лампадок).

Таким же чином Церінг Норбу окреслює й вагомість комплексу Потали. В образі міста і взагалі в історії та культурі Тибету Потала визначається, по-перше, її фізичним місцем – Червона гора, або Марпо рі, яка домінує над долиною, де розміщена Лхаса, і над містом. Саме Поталу з палацами перш за все бачать всі, хто в’їжджає до долини річки К’їчху, де розташоване місто. Норбу Церінг в оповіданні підкреслює значущість для міста Потали на Червоній горі, відтворюючи її тими ж засобами, що й при зверненні до Джокхангу. Коли Лхаса стає містом далай-лам, формується паломницький обхід навколо гори, що дістає назву Цекор, або вершинна кора. З тих же часів і до сьогодні, окрім фізичного домінування, Потала представлена в образі міста візуально в кольорі (Білий і Червоний палаці, золотисті дахи, що сяють на сонці, різнобарвний одяг численних прочан, а тепер вже й туристів), звуком (читання молитов, повороти численних мані під навісами), пахощами кадінь, тілесно відчутим простором Цекору і підйомом по сходах до палаців. Марпо рі з Поталою на вершині, Чагпо рі та опущена в оповіданні Барма рі, яка, проте, відзначена згадкою про монастир Кунделінг, – складові руху прочан на Лінгкорі і знакові в міфології Лхаси та, відповідно, в образі міста.

Розподіл сучасної Лхаси на нову, китайську, і стару, тибетську, відображений в оповіданні і представлений в образі міста. Автор вводить у текст прикмети нового. Відбувається надзвичайна річ – Потала, не втрачаючи свого сакрального значення, стає музеєм, тобто набуває ознак туристичного об’єкта, як-от собор Святого Петра в Римі чи Ая-Софія, собор і мечеть у Стамбулі (як музей діє з 1934 року). Розірвані фізично священні кори, що означено на нових мапах міста назвами вулиць, зберігаються ментально, але їхня розірваність має паралель – пряму лінію, вулицю Досенге, яка простягається з півночі на південь. У місті присутні не тільки прочани, – з’являються туристи, новий вид відвідувачів міста. Міський пейзаж, окрім звичних складових старого міста, набуває нових незвичних і незнайомих рис: широкі площі,

просторі вулиці, їхнє освітлення – штучне світло. І вода – чиста, прозора, срібляста. До традиційних звуків додаються нові – шум автомобілів, обмежений вранці, насичений вдень, гуркіт автобусів із галасливими китайцями та іноземцями.

Слід відзначити ще одну важливу річ. Церінг Норбу 1986 року закінчив Лхаський університет як фахівець із тибетської літератури, і він не міг не знати вищезгадану поему “Пісня – спогади про Лхасу”. Автор цієї поеми – Шелкар Лінгпа створив її в Індії в 1910 році, коли супроводжував Тхубтенґ’яцхо (1876–1933), Далай-ламу XIII. Образ старої Лхаси в оповіданні Церінга Норбу пронизаний ремінісценціями поеми, як загальним уявленням про Лхасу як мандалу (тиб. *chos-‘khor lha-sa*), що винесена в назву поеми, так і окремими ключовими словами – визначенням головних пам’яток архітектури. Ще раніше на основі цієї поеми у Дхарамсалі Джам’янґ Норбу створив “живі картини Лхаси” як спогад про залишене рідне місто. “Пісня – спогади про Лхасу” можна розглядати як одну з ланок, яка єднає різномовну (твори тибетською, китайською, англійською мовами) модерну літературу Тибету в єдину тибетську літературу, що спирається на традиційну. Й оповідання Норбу Церінга репрезентує одну зі сторінок сучасної тибетської китаємовної літератури.

¹ Основою для даної статті стала доповідь «Архітектура, і не тільки, Лхаси, як складова оповідання “Відпущена вівця” сучасного китаємовного тибетського письменника на ім’я Норбу Церінґ», прочитана 17 листопада 2017 р. на XXI Сходознавчих читаннях А. Кримського (Київ).

² Гревс Іван Михайлович (1860–1941), російський, радянський історик, медієвіст, теоретик і практик просторового засвоєння історичних міст.

³ Анциферов Микола Павлович (1889–1958), російський і радянський історик, культуролог, градознавець, учень Івана Михайловича Гревса.

⁴ Лхаса (тиб. *lha-sa*, досл. земля богів), відома ще як Раса (тиб. *ga-sa*, досл. огорожена земля). Вважається, що заснована 637 р. тибетським царем на ім’я Сонценгампо. Міститься на висоті 3600 м.

⁵ Андре Александер – історик архітектури і тибетолог, ініціатор і один зі співзасновників разом з англійським тибетологом Хизер Стоддарт (Heather Stoddard) Фонду спадщини Тибету (Tibet Heritage Fund, THF, 1996).

⁶ Ж. “Фанцао” (“芳草”, 2-й номер, 2009 р.); оповідання відзначено літературною премією Лу Сюня (2010, існує з 1986 р.); автор є першим тибетським письменником, нагородженим цією премією.

⁷ Корва (тиб. *skog-ba*, ‘*khog-ba*), кора; ритуальний рух, по колу за сонцем навколо святого місця (гори, озера), храму, зображення.

⁸ Мандала (скр. *maṇḍala*, *dkyil-‘khor*), символ Всесвіту, місце перебування персонажів пантеону, знак їхньої чистої землі; відомі у двовірному та тривірному (об’ємному) вигляді; можуть бути представлені як низка квадратів із вписаними колами, де по сторонах світу розміщуються персонажі пантеону чи їхні символи, а в центрі – головний образ.

⁹ Мані, або мані чойкхор (скр. Мані + тиб. чойкхор), або молитовне колесо, – пристрій (від кількох см до кількох м) у вигляді барабана на осі з написаними на поверхні заклинаннями “Ом Мані Падме Хум” і заповнений всередині текстами тибетською та санскритською мовами); його обертання призначене для поліпшення карми.

¹⁰ Окрім Джокханґу (2000 р.), до списку світової культурної спадщини у Лхасі включені комплекс Потала (1994 р.) і Норбулінка – літня резиденція далай-лам (2001 р.). 19 лютого 2018 р. у Джокханзі трапилася пожежа.

¹¹ На сьогодні у Лхасі, окрім буддійських храмів і монастирів, діють чотири мечеті і католицький костел.

¹² Тулку (тиб. *sprul-sku*, скр. *nirmanakaya*, явлене тіло), чи втілення, проявлення якості будди або стану просвітленості у світі людей. Тулку, живий Будда, може вважатися лінією втілень персонажа пантеону, як-от далай-лама – втілення Авалокітешвари, бодхісаттви

Милосердя, чи панчхен-лама – втілення будди Амитабхи, чиїм духовним сином вважається Авалокітешвара. Як явище тулку властиве усім релігійним школам Тибету, включаючи і релігію бон.

¹³ Станом на січень 2016 р. відомо 870 “живих будд”, найвідоміших тибетських ченців згідно з відкритою базою даних про “автентичність монахів” [В Китає запущена база даних... 2016]. Йдеться про директиву № 5 Державного управління у справах релігії КНР під назвою “Заходи щодо управління реінкарнаціями живих будд у тибетському буддизмі”, яка була прийнята 18 липня 2007 р. і вступила в силу з 1 вересня.

ЛІТЕРАТУРА

Анциферов Н. П. Душа Петербурга. Петербург, 1922.

В Китає запущена база даних “аутентичности монахов” // **Рублев. 19.01.2016.** URL: <http://rublev.com/novosti/v-kitae-zapushchena-baza-dannykh-autentichnosti-monakhov> (дата звернення: 7.11.2017).

Гревс И. М. Монументальный город и исторические экскурсии // Экскурсионное дело, 1921, № 1.

Гроховский П. Л. Корпус произведений современной тибетской литературы: основные источники и направления изучения // Тибетская литература в современном литературном процессе Китайской Народной Республики / Под редакцией П. Л. Гроховского. Санкт-Петербург, 2014.

Завидовская Е. А. Отражение этнического самосознания и специфика современной тибетской литературы, написанной на китайском языке // Тибетская литература в современном литературном процессе Китайской Народной Республики / Под редакцией П. Л. Гроховского. Санкт-Петербург, 2014.

Кузьмин С. Л. Скрытый Тибет. История независимости и оккупации. Санкт-Петербург, 2010.

Мачерет Елизабет. О некоторых источниках “буддийской Москвы” Осипа Мандельштама // Acta Slavica Iaponica. Tomus 24. 2007.

Сона Ринпоче Лама. Абсолютное исцеление. Духовное целительство в тибетском буддизме. Москва, 2010.

Церинг Норбу. Відпущена вівця / Переклад Н. А. Кірносолової. Рукопис.

A Brief Introduction of Lhasa City (written in 1998) // **Tibet Heritage Fund.** URL: http://www.tibetheritagefund.org/old_web/2_lhasa/2_01/2_01_01_01_en.html (дата звернення: 10.01.2018).

Alexander Andre. The Temples of Lhasa: Tibetan Buddhist Architecture 7th to 21st Centuries. Vol. 1. Chicago, 2005.

Alexander André. The Lhasa Jokhang – is the world’s oldest timber frame building in Tibet? // Web journal. Vol. 1, No. 1. 2006. URL: www.tibetheritagefund.org/media/download/Articolo_8_Alexander.pdf (дата звернення: 7.11.2017).

Alexander Andre. The Traditional Lhasa House: Typology of an Endangered Species. Berlin, 2013. (Habitat International, Schriften zur internationalen Stadtentwicklung, Band 18).

Alexander André. Different Approaches to Conservation in Tibet – Monument approach vs. Living historic neighbourhood // Tibet Heritage Fund. URL: www.tibetheritagefund.org/media/download/iats11.pdf (дата звернення: 12.12.2017).

Alexander André // The Telegraph. 24 Feb. 2012. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/culture-obituaries/9104921/Andre-Alexander.html> (дата звернення: 7.11.2017).

Azevedo Manuela, Alexander André. The old city of Lhasa – Report from a conservation project. Maas, Harald, Berlin, 1998.

Barnett Robert. Lhasa: Streets with Memories. Columbia University Press. 2006.

Dash Mike. Murder in Tibet’s High Places // Smithsonian.com. April 10, 2012. URL: <https://www.smithsonianmag.com/history/murder-in-tibets-high-places-62805827/> (дата звернення: 11.01.2018).

Goldstein Melvyn C. A History of Modern Tibet, 1913–1951: The Demise of the Lamaist State. University of California Press, 1991.

Gonkatsang Tsering, Willis Michael. The Ra Mo Che Temple, Lhasa, and the Image of Mi bs-Kyod rDo rJe: The Narrative of Ri ‘Bur sPrul sKu // Journal of the Royal Asiatic Society. Vol. 19, Issue 1. 2009.

Henss Michael. The Cultural Monuments of Tibet: The Central Regions. Vol. 1. The Central Tibetan Province Ū. Munich, London and New York, 2014.

History in brief of Tibetan medicine // **China Central Television.** 5.09.2007. URL: <http://www.cctv.com/english/special/C19312/20070905/109168.shtml> (дата звернення: 7. 10, 2018).

Karsten Joachim G. **On the Monastic Archives of Kun-bde gling, Lhasa, Including a Preliminary Analytical Historical Study of the Monastery Itself (1794–1959/2000).** URL: <http://www.dtab.uni-bonn.de/articles/kunling.htm> (дата звернення: 10.01.2018).

Kundeling Monastery // **WikiVisually.** URL: https://wikivisually.com/wiki/Kundeling_Monastery (дата звернення: 10.01.2018).

Lama Jabb. The Third Generation of Tibetan Poets and the Inescapable Nation // **Lama Jabb. Oral and Literary Continuities in Modern Tibetan Literature: The Inescapable Nation.** Lexington Books, 2015. (Studies in Modern Tibetan Culture).

Larsen Knud, Sinding-Larsen Amund. **The Lhasa Atlas: Traditional Tibetan Architecture and Townscape.** Boston, 2001.

Law Jane Marie. Violence, Ritual Reenactment, and Ideology: The “Hōjō-e” (Ritefor Release of Sentient Beings) of the USA Hachiman Shrine in Japan // **History of Religions.** Vol. 33, No. 4. 1994.

Li Qing. **The Evolution and Preservation of the Old City of Lhasa.** Springer Singapore, 2018.

Northern Rigsum Gonpo Lhakhang // **The Treasury of Lives.** URL: <https://treasuryoflives.org/institution/Northern-Rigsum-Gonpo-Lhakhang> (дата звернення: 10.01.2018).

Ribur Rinpoche passed away January 15, 2006. January 20, 2006. URL: http://www.tonglen.oceandrop.org/Ribur_Rinpoche.htm (дата звернення: 10.01.2018).

Schwieger Peter. **The Dalai Lama and the Emperor of China: A Political History of the Tibetan Institution of Reincarnation.** New York, 2015.

Shelkar Lingpa. Memories of Lhasa by Shelkar Lingpa 1911 // **Scribd.** URL: <https://ru.scribd.com/document/135260442/Memories-of-Lhasa-by-Shelkar-Lingpa-1911> (дата звернення: 9.01.2018).

Smith Joanna F. Handlin. Liberating Animals in Ming-Qing China: Buddhist Inspiration and Elite Imagination // **The Journal of Asian Studies.** Vol. 58, No. 1. 1999.

Stone Lions, Chines Amban’s former Residence // **The Tibet Album: British Photography in Central Tibet 1920–1950, The Pitt Rivers Museum.** 05 Dec. 2006. URL: http://web.prm.ox.ac.uk/tibet/photo_1998.131.264.html (дата звернення: 9.12.2017).

Studying Tibet Today: a discussion with Robbie Barnett // **The China Story. The Australian Centre on China in the World.** 20 August 2014. URL: <https://www.thechinastory.org/2014/08/studying-tibet-today-a-discussion-with-robbie-barnett/> (дата звернення: 1.12.2017).

The British hospital, Lhasa, 1940 // **The Tibet Album: British Photography in Central Tibet 1920–1950, The Pitt Rivers Museum.** 05 Dec. 2006. URL: http://tibet.prm.ox.ac.uk/photo_1999.23.1.42.2.html (дата звернення: 9.12.2017).

Tibet-themed photos by Rinpoches exhibited in Sri Lanka. 03 Dec. 2013. URL: <http://www.politicsforum.org/forum/viewtopic.php?t=154103> (дата звернення: 10.01.2018).

Tsemonling // **The Treasury of Lives.** URL: <https://treasuryoflives.org/institution/Tsemonling> (дата звернення: 10.01.2018).

Tsemön Ling // **The Tibetan and Himalayan Library (THL).** URL: <http://places.thlib.org/features/27017> (дата звернення: 10.01.2018).

REFERENCES

Antsiferov N. P. (1922), *Dusha Peterburga*, Brokgauz-Efron, Peterburg. (In Russian).

“V Kitaye zapushchena baza dannykh ‘autentichnosti monakhov’”, in *Rublev*, available at: <http://rublev.com/novosti/v-kitae-zapushchena-baza-dannykh-autentichnosti-monakhov> (accessed November 7, 2017). (In Russian).

Grevs I. M. (1921), “Monumental’nyy gorod i istoricheskiye ekskursii”, in *Ekskursionnoye delo*, No. 1, pp. 22–33. (In Russian).

Grokhovskiy P. L. (2014), “Korpus proizvedeniy sovremennoy tibetskoy literatury: osnovnyye istochniki i napravleniya izucheniya”, in P. L. Grokhovskiy (Ed.), *Tibetskaya literatura v sovremennoy literaturnom protsesse Kitayskoy Narodnoy Respubliki*, Filologicheskii fakul’tet SPbGU, Saint Petersburg, pp. 170–192. (In Russian).

Zavidovskaya E. A. (2014), “Otrazheniye etnicheskogo samosoznaniya i spetsifika sovremennoy tibetskoy literatury, napisannoy na kitayskom yazyke”, in P. L. Grokhovskiy (Ed.), *Tibetskaya literatura v sovremennom literaturnom protsesse Kitayskoy Narodnoy Respubliki*, Filologicheskiy fakul'tet SPbGU, Saint Petersburg, pp. 267–271. (In Russian).

Kuz'min S. L. (2010), *Skrytyy Tibet. Istoriya nezavisimosti i okkupatsii*, Nartang, Saint Petersburg. (In Russian).

Macheret Elizabet (2007), “O nekotorykh istochnikakh ‘buddiyskoy Moskvy’ Osipa Mandel'shtama”, *Acta Slavica Iaponica*, Tomus 24, pp. 166–187. (In Russian).

Sopa Rinpoche Lama (2010), *Absolyutnoye itseleniye. Dukhovnoye tselitel'stvo v tibetskom buddizme*, Otkrytyy Mir, Moscow. (In Russian).

Tsering Norbu, *Vidpuchshena vivtysya*, Transl. by N. A. Kirnosova, Unpublished manuscript. (In Ukraine).

“A Brief Introduction of Lhasa City (written in 1998)”, in *Tibet Heritage Fund*, available at: www.tibetheritagefund.org/old_web/2_lhasa/2_01/2_01_01_en.html (accessed January 10, 2018).

Alexander Andre (2005), *The Temples of Lhasa: Tibetan Buddhist Architecture 7th to 21st Centuries*, Vol. 1, Serindia Publications, Chicago.

Alexander André (2006), “The Lhasa Jokhang – is the world's oldest timber frame building in Tibet?”, *Web journal*, Vol. 1, No. 1, pp. 123–154, ill., available at: www.webjournal.unior.it/Dati/17/47/Articolo%208%20Alexander.pdf (accessed November 7, 2017).

Alexander Andre (2013), *The Traditional Lhasa House: Typology of an Endangered Species*, Habitat International, Schriften zur internationalen Stadtentwicklung, Band 18, Lit Verlag, Berlin.

Alexander André, “Different Approaches to Conservation in Tibet – Monument approach vs. Living historic neighbourhood”, in *Tibet Heritage Fund*, available at: www.tibetheritagefund.org/media/download/iats11.pdf (accessed December 12, 2017).

“André Alexander” (2012), *The Telegraph*, available at: www.telegraph.co.uk/news/obituaries/culture-obituaries/9104921/Andre-Alexander.html (accessed November 7, 2017).

Azevedo Manuela and Alexander André (1998), *The old city of Lhasa – Report from a conservation project*, Maas, Harald, Berlin.

Barnett Robert (2006), *Lhasa: Streets with Memories*, Columbia University Press.

Dash Mike (2012), “Murder in Tibet's High Places”, in *Smithsonian.com*, available at: www.smithsonianmag.com/history/murder-in-tibets-high-places-62805827/ (accessed January 11, 2018).

Goldstein Melvyn C. (1991), *A History of Modern Tibet, 1913–1951: The Demise of the Lamaist State*, University of California Press.

Gonkatsang Tsering and Willis Michael (2009), “The Ra Mo Che Temple, Lhasa, and the Image of Mi bsKyod rDo rJe: The Narrative of Ri ‘Bur sPrul sKu””, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 19, Issue 1, pp. 41–57.

Henss Michael (2014), *The Cultural Monuments of Tibet: The Central Regions*, Vol. 1: The Central Tibetan Province Ü, Published by Prestel, Munich, London and New York.

“History in brief of Tibetan medicine” (2007), *China Central Television*, available at: www.cctv.com/english/special/C19312/20070905/109168.shtml (accessed January 10, 2018).

Karsten Joachim G., *On the Monastic Archives of Kun-bde gling, Lhasa, Including a Preliminary Analytical Historical Study of the Monastery Itself (1794–1959/2000)*, available at: www.dtab.uni-bonn.de/articles/kunling.htm (accessed January 10, 2018).

“Kundeling Monastery”, *WikiVisually*, available at: https://wikivisually.com/wiki/Kundeling_Monastery (accessed January 10, 2018).

Lama Jabb (2015), “The Third Generation of Tibetan Poets and the Inescapable Nation”, in Lama Jabb, *Oral and Literary Continuities in Modern Tibetan Literature: The Inescapable Nation*, (Studies in Modern Tibetan Culture), Lexington Books, pp. 135–182.

Larsen Knud and Sinding-Larsen Amund (2001), *The Lhasa Atlas: Traditional Tibetan Architecture and Townscape*, Shambhala, Boston.

Law Jane Marie (1994), “Violence, Ritual Reenactment, and Ideology: The ‘Hōjō-e’ (Rite for Release of Sentient Beings) of the USA Hachiman Shrine in Japan”, *History of Religions*, Vol. 33, No. 4, pp. 325–357.

Li Qing (2018), *The Evolution and Preservation of the Old City of Lhasa*, Springer Singapore.

“Northern Rigsum Gonpo Lhakhang”, in *The Treasury of Lives*, available at: <https://treasuryof-lives.org/institution/Northern-Rigsum-Gonpo-Lhakhang> (accessed January 10, 2018).

“Ribur Rinpoche passed away January 15, 2006”, (2006), available at: www.tonglen.ocean-drop.org/Ribur_Rinpoche.htm (accessed January 10, 2018).

Schwieger Peter (2015), *The Dalai Lama and the Emperor of China: A Political History of the Tibetan Institution of Reincarnation*, Columbia University Press, New York.

Shelkar Lingpa, “Memories of Lhasa by Shelkar Lingpa 1911”, in *Scribd*, available at: <https://ru.scribd.com/document/135260442/Memories-of-Lhasa-by-Shelkar-Lingpa-1911> (accessed January 9, 2018).

Smith Joanna F. Handlin (1999), “Liberating Animals in Ming-Qing China: Buddhist Inspiration and Elite Imagination”, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 58, No. 1, pp. 51–84.

“Stone Liones, Chines Amban’s former Residence” (2006), in *The Tibet Album: British Photography in Central Tibet 1920–1950*, *The Pitt Rivers Museum*, available at: http://web.prm.ox.ac.uk/tibet/photo_1998.131.264.html (accessed December 9, 2017).

“Studying Tibet Today: a discussion with Robbie Barnett” (2014), in *The China Story. The Australian Centre on China in the World*, available at: www.thechinastory.org/2014/08/studying-tibet-today-a-discussion-with-robbie-barnett/ (accessed December 1, 2017).

“The British hospital, Lhasa, 1940” (2006), in *The Tibet Album: British Photography in Central Tibet 1920–1950*, *The Pitt Rivers Museum*, available at: http://tibet.prm.ox.ac.uk/photo_1999.23.1.42.2.html (accessed December 9, 2017).

“Tibet-themed photos by Rinpoches exhibited in Sri Lanka” (2013), available at: www.politicsforum.org/forum/viewtopic.php?t=154103 (accessed January 10, 2018).

“Tsemonling”, in *The Treasury of Lives*, available at: <https://treasuryoflives.org/institution/Tsemonling> (accessed January 10, 2018).

“Tsemön Ling”, in *The Tibetan and Himalayan Library (THL)*, available at: <http://places.thlib.org/features/27017> (accessed January 10, 2018).

Образ Лхасы в тибетській сучасній прозі (за оповіданням “Відпущена вівця” Норбу Церінга)

О. Д. Огнева

Лхаса за визначенням – історичне місто. Але реальне вивчення міста починається тільки в 90-ті рр. минулого століття завдяки систематичній планомірній діяльності Андре Александера (1965–2012), одного із засновників Фонду тибетської спадщини (Tibetan Fond Heritage, TFH, 1993). У відображеному вигляді Лхаса постає на сторінках сучасної тибетської літератури. У статті розглядається образ Лхасы на основі оповідання “Відпущена вівця” (кит. “Фан шен ян”, “放生羊”, тиб. цхе тхар, tshe thar) Норбу Церінга, сучасного тибето- і китаємовного письменника. Автор репрезентує двоїстий текстовий образ міста: стара Лхаса та її нова китайська частина. Таке сприйняття міста головним героєм оповідання спирається на блок особистих спогадів Норбу Церінга, який народився у Лхасі в 1966 році. Кругові маршрути паломників – кора (тиб. skor-ba), – які здійснює Н’яндак, головний герой, репрезентують простір старої Лхасы і відображають тибетську концентричну модель світу. Паралельно в оповіданні існує лінійне відтворення нової китайської Лхасы. Свідомо чи підсвідомо Норбу Церінг привертає увагу до проблеми збереження пам’яток історії та культури як у часи тектонічних соціально-політичних змін, так і при формуванні нового вигляду, обумовленого розвитком міста в новий і новітній періоди.

Ключові слова: Лхаса, Джокханг, Норбу Церінг, архітектура, Мікьодордже, Досенге, Баркор

Образ Лхасы в тибетской современной прозе (по рассказу “Отпущенная овца” Норбу Церинга)

Е. Д. Огнева

Лхаса по определению – исторический город. Однако реальное изучение города начинается только в 90-е гг. прошлого столетия благодаря планомерной деятельности Андре Александера (1965–2012), одного из основателей Фонда тибетского наследия (Tibetan Fond Heritage, TFH, 1993). В отраженном виде Лхаса предстает на страницах современной тибетской литературы. В статье рассматривается образ Лхасы с опорой на рассказ “Отпущенная овца” (кит. “Фан шэн ян”, “放生羊”, тиб. цхе тхар) Норбу Церинга, современного тибето- и китаезычного писателя. Автор представляет двойственный текстовый образ города: старая Лхаса

и ее новая китайская часть. Такое восприятие города главным героем рассказа опирается на блок личных воспоминаний автора, родившегося в Лхасе в 1966 году. Пространство старой Лхасы, представленное круговыми маршрутами паломников – корамаи, – соответствует тибетской концентрической модели мира. Параллельно в рассказе существует линейное воспроизведение новой китайской Лхасы. Сознательно или невольно Норбу Церинг привлекает внимание к проблеме памятников истории и культуры как во времена тектонических социально-политических изменений, так и при формировании нового облика, обусловленного развитием города в новый и новейший периоды.

Ключевые слова: Лхаса, Джокханг, Норбу Церинг, архитектура, Микьодордже, Досенге, Баркор

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018